

Новіков А., Барабаш-Красни Б. Сучасна систематика рослин. Базальні покритонасінні: навчальний посібник. – Львів: Державний природознавчий музей НАН України, 2024

Рецензований навчальний посібник є продовженням книги, яка опублікована у 2015 році (Novikoff & Barabasz-Krasny 2015) і яка виявилася першим в Україні загальнодоступним зведенням систематики вищих рослин, де викладені сучасні принципи філогенетичної систематики та подана система вищих спорових і голонасінних рослин. Також в першій книзі розглянуті численні характеристики покритонасінних, які використовуються в аналізі систематичних груп. У посібнику «Сучасна систематика рослин. Базальні покритонасінні», який є продовженням серії, подана характеристика найбільш примітивних таксонів покритонасінних рослин та доповнення до попередньої книги.

На початку посібника, у розділі «Базальні покритонасінні у сучасній філогенетичній системі» автори подають відомості стосовно сучасного підходу до класифікації покритонасінних за Chase *et al.* (2016), що є останньою на сьогодні версією системи, та наводять обсяг і систему базальних покритонасінних від рангу царства до роду зі всіма проміжними рангами. Використання філогенетичного принципу у систематиці забезпечує рецензованому посібнику світовий рівень якості. Власне відокремлення групи базальних покритонасінних (first-branching angiosperms, early angiosperms, basal angiosperms) від справжніх дводольних стало найбільш показовим наслідком переходу від еволюційної систематики рослин ХХ століття до філогенетичної систематики ХХІ століття (Chase *et al.* 1993, Soltis *et al.* 1997).

У розділі «Характеристика родин» за єдиним планом розглядаються усі 26 родин базальних покритонасінних світової флори. Тут для кожної родини, у стислій формі (на 1,5–2 сторінках), окремими пунктами подані відомості про ареал, таксономічний склад, морфологічні й анатомічні ознаки вегетативних органів, суцвіття, квітку, насінину і плід, хромосомні числа, фітохімію, запилення, поширення діаспор та використання людиною представників родини. Оригінальною є наявність таких пунктів, як «Викопні рештки» та «Нотатки», де в останньому пункті наведено історію відкриття таксону або цікаві факти щодо його систематики.

У розділі «Доповнення до термінології» наведені додаткові дані, які не увійшли до першої книги і які використовуються у найбільш ґрунтовних таксономічних та еволюційно-морфологічних дослідженнях покритонасінних, зокрема монографіями сучасних родин та палеоботаніками. Це такі галузі, як анатомія вторинної деревини, цитологічні ознаки ксилеми і флоєми, мікроморфологія листка, особливі структурні і функціональні адаптації насінини і плодолистка. Розглянуто більше ніж вичерпно питання про статеву диференціацію покритонасінних. Необхідно зазначити, що більшість цих енциклопедичних відомостей про структури рослинного організму вперше наводяться українською мовою саме в цьому підручнику, а спеціалістів з деяких з цих галузей в Україні немає взагалі. Запозичені терміни у багатьох випадках розшифровані та наведений їхній переклад англійською мовою, що відповідає сучасній державній стратегії щодо надання статусу англійської мови як мови міжнародного спілкування (Закон України «Про застосування англійської мови в Україні»: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/250307.html>) і сприяє підвищенню наукової культури читача.

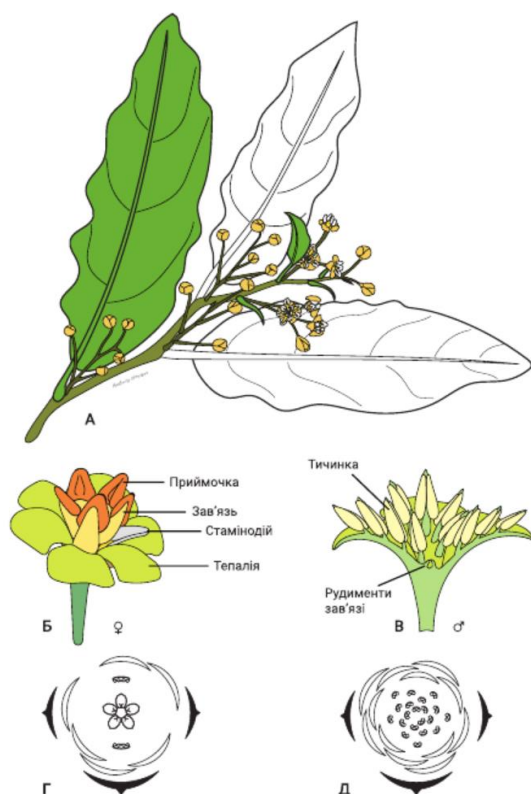

Рис. 3. Amborellaceae. *Amborella trichopoda*: А – фрагмент пагона чоловічої рослини; Б – жіноча квітка; В – переріз через чоловічу квітку; Г – діаграма жіночої квітки; Д – діаграма чоловічої квітки.

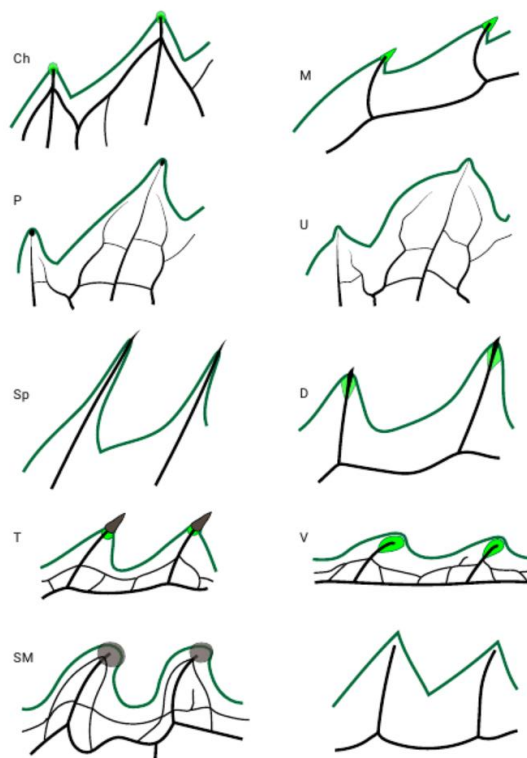

Рис. 75. Типи зубців листкової пластинки.

а

б

РИСУНОК. Оригінальні ілюстрації з підручника А. Новікова і Б. Барабаши-Красни (2024): родина Amborellaceae (а), типи зубців листкової пластинки (б) (наведено з дозволу авторів).

Підручник ілюстрований оригінальними кольоровими рисунками, що змагаються за право бути визнаними як витвори професійного митця (РИСУНОК), а також високотехнічними діаграмами квіток, кладограмами і якісними картами поширення таксонів. Ілюстрації подані до кожної родини, а також до кожної ознаки з розділу «Доповнення до термінології». Якісне й оригінальне ілюстрування є значною перевагою рецензованого підручника з систематики рослин, порівняно з більшістю аналогічних вітчизняних підручників. Крім того, численні ілюстрації, поряд зі стислим і структурованим викладенням матеріалу, надають цьому посібнику якості високо естетичного і зручного у використанні довідникового видання.

У посібнику використаний науковий принцип цитування літературних джерел, а саме, цитування наводяться в тексті безпосередньо після згадки наукового факту, що не характерно для вітчизняних підручників. Інформація, подана у посібнику, спирається на цитування близько 360 наукових джерел, переважно англомовних. Це, мабуть, перший приклад навчального посібника з ботаніки, в якому автори абсолютно позбавлені використання радянських літературних джерел, а спираються виключно на найвагоміші досягнення світової спільноти, зокрема на монографічні зведення з систематики під редакцією К. Kubitzki (1990–2018) «The families and genera of vascular plants», базу даних P.Stevens «Angiosperm phylogeny website» (2017–2024) (<http://www.mobot.org/MOBOT/research/APweb/>) та інші авторитетні джерела. Цей посібник – хороший приклад для наступних авторів, який свідчить, що позбутися обмежень радянської спадщини у навчальній і науковій діяльності у такій традиційній галузі, як систематика та морфологія покритонасінних цілком можливо та необхідно.

Слід відмітити високу оригінальність і своєрідність викладення матеріалу авторами, що може вимагати деякої адаптації під час використання посібника в освітньому процесі. Але поряд з тим необхідно наголосити, що більшість поданої тут інформації про таксони та їхні характеристики читач може отримати українською мовою вперше. Це може пояснити потенційні розходження у тлумаченні і правописі деяких термінів на думку різних спеціалістів, що їх використовують в англomовному або перекладеному варіанті.

Навчальний посібник орієнтований не стільки на студента бакалаврату, а скоріше на здобувача вищих ступенів освіти, магістра та доктора філософії, які проводять наукове дослідження в галузі систематики покритонасінних, а також на спеціалістів, які працюють в цій галузі. Це не применшує його вартості для студентів і молодих науковців, оскільки наукова англomовна термінологія та її однозначний переклад українською мовою становить величезну проблему в таких дуже спеціалізованих та вузьких галузях науки, якою є морфологія та систематика квіткових рослин. Як викладач, що забезпечує читання курсу «Ботаніка» у Львівському національному університеті імені Івана Франка, я щиро вітаю створення навчального посібника Новікова А., Барабаш-Красни Б. «Сучасна систематика рослин. Базальні покритонасінні» і рекомендую його до використання студентам і науковцям.

Перший том підручника вийшов у 2015 році, невдовзі після початку російської агресії проти незалежної України. У своїй передмові, 11 лютого 2015 року наш колега і перший автор підручника, Андрій Новіков, написав присвяту тим, хто загинув захищаючи Україну і звернення до юних читачів, хто повинен в майбутньому змінити світ на краще. Шкода, що другий том побачив світ під час ще більшої агресії ворога, який щоденно забирає життя і нищить мирну працю українців. Ми чекатимемо виходу наступних томів, які, у сукупності з першими томами, будуть свідченням незламності духу українців та їхнього невичерпного творчого потенціалу.

REFERENCES

- Chase, M.W., Christenhusz, M.J.M., Fay, M.F., Byng, J.W., Judd, W.S., Soltis, D.E., Mabberley, D.J., Sennikov, A.N., Soltis, P.S. & Stevens, P.F. (2016). The Angiosperm phylogeny group. An update of the angiosperm phylogeny group classification for the orders and families of flowering plants APG IV. *Botanical Journal of the Linnean Society* 181: 1–20. <https://doi.org/10.1111/boj.12385>
- Chase, M.W., Soltis, D.E., Olmstead, R.G., Morgan, D., Les, D.H., Mishler, B.D., Duvall, M.R., Price, R.A., Hills, H.G., Qiu, Y.-L., Kron, K.A., Rettig, J.H., Conti, E., Palmer, J.D., Manhart, J.R., Sytsma, K.J., Michaels, H.J., Kress, W.J., Karol, K.G., Clark, W.D., Hedren, M., Gaut, B.S., Jansen, R.K., Kim, K.-J., Wimpee, C.F., Smith, J.F., Furnier, G.R., Strauss, S.H., Xiang, Q.-Y., Plunkett, G.M., Soltis, P.S., Swensen, S.M., Williams, S.E., Gadek, P.A., Quinn, C.J., Equiarte, L.E., Golenberg, E., Learn, G.H. Jr., Graham, S.W., Barrett, S.C.H., Dayanandan, S. & Albert, V.A. (1993). Phylogenetics of seed plants: an analysis of nucleotide sequences from the plastid gene *rbcL*. *Annals of the Missouri Botanical Garden*, 80, 528–580.
- Novikoff, A. & Barabasz-Krasny, B. (2015). Modern plant systematics. General issues. Liga-Press, Lviv. 686 p. (in Ukrainian). https://www.researchgate.net/publication/277138875_Modern_plant_systematics
- Soltis, D.E., Soltis, P.S., Nickrent, D.L., Johnson, L.A., Hahn, W. J., Hoot, S.B., Sweere, S.M., Kuzoff, R.K., Kron, K.A., Chase, M.W., Swensen, S.M., Zimmer, E.A., Chaw, S.-M., Gillespie, L.J.M., Kress, W.J. & Sytsma, K.J. (1997). Angiosperm Phylogeny Inferred from 18S Ribosomal DNA sequences. *Annals of the Missouri Botanical Garden*, 84(1), 1–49. <https://doi.org/10.2307/2399952>

Анастасія В. ОДІНЦОВА

Львівський національний університет
імені Івана Франка, Львів, Україна
doi: 10.32999/ksu1990-553X/2024-20-3-7